

KS. MARIAN ZAJĄC

SZKOLNA EDUKACJA RELIGIJNA A PROCEDURA OCENY JEJ EFEKTÓW

SCHOOL RELIGIOUS EDUCATION VS. THE EVALUATION PROCEDURE OF ITS RESULTS

A b s t r a c t. In modern educational reality information is necessary that concerns the evaluation procedure of the results of school religious education. The essence of the new type of procedure is now departure from the usual pedagogical supervision as a diagnostic-evaluating activity, in favor of an activity aiming at evaluating the effects of educational activity at school. Evaluation has its strategic aims and developed research tools, also within a denominational religion lesson. Important ethical issues are connected with it, that make it a credible activity in the evaluation of the system of religious education and of religion teachers involved in it. The problem of the possibility of the use of the new evaluation procedure in the teaching of history has a key importance. Religion teachers should take to using the research possibilities of evaluation in order to interpret the information concerning religious education at school, with the intention of perfecting it.

Translated by Tadeusz Kartowicz

Key words: religious education, evaluation procedure, evaluation, evaluator, pedagogical supervision.

Dzieło wykonane dla ludzi znajduje zawsze osoby, które potrafią je ocenić. I chociaż sposobność do oceny jest zawsze sprawą przelotną, a sprawiedliwa ocena działalności ludzkiej zawsze jest ryzykowna, to jednak nie brakuje współcześnie arbitrów, którzy wydają sądy o działaniach innych osób. Przez takie działania mogą przynosić nadzieję na poprawę sytuacji, czasem łagodzić

napięcia albo wskazywać lepsze rozwiązania sytuacji konfliktowych. Dzieje się tak dlatego, że sztuka oddzielania dobrego od złego od dawna jest przedmiotem ludzkiego zainteresowania, a w edukacji religijnej stanowi kluczowe zagadnienie. I nie jest żadną tajemnicą, że bez takiej umiejętności trudno sobie wyobrazić właściwy poziom życia zbiorowego także w obszarze edukacyjnym. Dzisiaj, niejako *ex post*, możemy z satysfakcją potwierdzić, że mechanizmy życia zorganizowanego wykreowały bezpieczne instytucje, które następnie obdarzano autorytetem zezwalającym na formułowanie różnorodnych ocen. Taką obiecującą procedurą, przydatną w ocenie religijnej działalności edukacyjnej, stała się od niedawna ewaluacja¹.

1. PODSTAWOWE ZAŁOŻENIA PROCESU EWALUACJI

Ocena efektów działalności edukacyjnej, nazywana od pewnego czasu działaniem ewaluacyjnym², to system projektów polegający na gromadzeniu rozproszonych informacji w celu ich wykorzystywania w dalszej działalności konkretnego podmiotu edukacyjnego³. W nowoczesnych systemach edukacyjnych ewaluacja jest jednym z podstawowych segmentów oceniania stanu i warunków działalności dydaktycznej, wychowawczej i opiekuńczej szkół, placówek oświatowych różnych szczebli oraz samych nauczycieli poszczególnych przedmiotów szkolnych⁴.

W aktualnych realiach edukacyjnych ewaluacja jest coraz częściej postrzegana jako niezbędny element kształcenia religijnego, a jej znaczenie wyłania się z lektury rozporządzenia Ministra Edukacji Narodowej z 2009 r. jednoznacznie obligującego do podjęcia nowych rozwiązań organizacyjnych przez dyrektorów placówek oświatowych również w obszarze nauczania religii. W myśl rozporzą-

---

¹ E. R. H o u s e. *Ewaluator w społeczeństwie*. W: *Ewaluacja w edukacji*. Red. L. Korporowicz. Warszawa 1997 s. 15.

² Por. B. F r o n c k i e w i c z, J. K o ł o d z i e j s k a. *Nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły, placówki oświatowej. Praktyczne rozwiązania*. Warszawa 2011 s. 7.

³ „Ewaluacja. Zbieranie, analiza oraz interpretacja danych nt. znaczenia i wartości tego, co podlega badaniu, przy zwróceniu uwagi na zagadnienia istotne dla zainteresowanych. Opisywanie przebiegu oraz wyników badanych działań ze strony pozytywnej i negatywnej, wyjaśnienie związków pomiędzy nakładami i rezultatami, porównywanie rezultatów ze wstępnymi założeniami”. J. B o d e k. *Ewaluacja*. [online] [dostęp: 2013-05-13]. Dostępny w Internecie: http://www.slideshare.net/POKL_LODZKIE/b04-ewaluacja-2030233.

⁴ Por. Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 7 października 2009 r. w sprawie nadzoru pedagogicznego. Dz. U. Nr 168 poz. 1324.

dzenia ewaluacja to praktyczne badanie oceniające dokonywane w szkole lub placówce. Ewaluacja zewnętrzna powinna być przeprowadzana przez organ sprawujący nadzór pedagogiczny, natomiast ewaluacja wewnętrzna musi być realizowana przez dyrektora szkoły lub placówki oświatowej⁵.

Dnia 14 maja 2013 roku Ministerstwo Edukacji Narodowej opublikowało nowy dokument zmieniający obowiązujące rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego. Wprowadza ono szereg zmian i nakłada wymagania formalno-prawne na dyrektorów szkół i placówek oświatowych. Zaproponowane najważniejsze zmiany dotyczą kwestii szczegółowych⁶. Przede wszystkim w nowych przepisach zrezygnowano z ewaluacji tzw. obszarów na rzecz 12 nowych wymagań, do których musi być dostosowana wszelka dokumentacja ewaluacyjna. Nowe rozporządzenie wyraźnie wskazuje na elementy, jakie muszą znaleźć się w planach nadzoru przygotowywanych na kolejny rok szkolny. Ważną informacją jest także stwierdzenie, że ewaluacja wewnętrzna, prowadzona w placówkach, ma przebiegać według potrzeb danej placówki i zgodnie z zagadnieniami uznanymi za istotne w jej działalności, a nie jak dotychczas – w oparciu o wymagania wskazane w załączniku do rozporządzenia⁷.

Ewaluacja wewnętrzna daje okazję do dialogu między nauczycielami na temat własnego rozwoju i rozwoju szkoły, służy doskonaleniu nauczycieli, jest narzędziem pozwalającym na zrozumienie i uproszczenie istniejących problemów, służy budowaniu społecznego zaufania wobec szkoły⁸. Cele ewaluacji wewnętrznej to: analiza praktyki edukacyjnej oraz ustalenie jej silnych i słabych stron; uzyskanie informacji, która może być wykorzystywana do podejmowania decyzji w zakresie edukacji; „zmierzenie” poziomu nasilenia jakiegoś zjawiska, umiejętności, procesu; określenie efektywności ewaluowanego programu; lepsze rozumienie ewaluowanej rzeczywistości edukacyjnej. Jej rezultatem ma być uzyskanie wpływu na podejmowanie decyzji dotyczących ewaluowanego obiektu. Natomiast efektem ewaluacji jest raport zawierający m.in. omówienie wyników w formie opisu, tablic statystycznych, graficz-

---

⁵ Tamże § 1. p. 6.

⁶ Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 10 maja 2013 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie nadzoru pedagogicznego. Dz. U. z 14 maja 2013 poz. 560.

⁷ Tamże.

⁸ *Cele i przedmiot ewaluacji wewnętrznej*. [online] [dostęp: 2013-06-03]. Dostępny w Internecie: <http://teresin.hekko.pl/jakosc/01.html>.

nych i wyływające z nich wnioski dotyczące ewentualnych zmian ewaluowanego obiektu.

W takim kontekście rzeczywistość edukacyjną, będącą przedmiotem ewaluacji wewnętrznej, stanowią: nauczyciele, uczniowie, procesy, projekty czy programy. Ewaluacji są także poddawane potrzeby uczestników procesu edukacyjnego. Określenie obiektu ewaluacji umożliwia ustalenie rodzaju informacji, które należy zbierać.

W jakimkolwiek zakresie zostanie podjęta aktywność ewaluacyjna wymaga zawsze dużych umiejętności do jej przeprowadzenia ze strony urzędowego eksperta, czyli tzw. ewaluatora.

2. KWALIFIKACJE KONIECZNE DO PROWADZENIA EWALUACJI

Współczesna ewaluacja jest efektem nowoczesności, w której wszystko może być poddane weryfikacji, ocenie i zmianie. Wspomniane wyżej mechanizmy życia wspólnego, które wykreowały instytucje posiadające autorytet zezwalający na formułowanie ocen, zastępowane są dzisiaj zdecydowanie ewaluatorami. Ich liczba wzrosła lawinowo, i tutaj pojawia się zapytanie o zabezpieczenie etosu pracy nowoczesnego ewaluatora⁹.

Można zawsze wyobrazić sobie sytuację, że ewaluatorzy mogą błędnie pojąć istotę swego zadania, wyrządzając szkodę ewaluowanym projektom, instytucjom lub osobom. W czasach wszechobecnego marketingu i lobbingu zdarza się, że czynią to, czego oczekują sponsorzy lub pracodawcy¹⁰. Przez swoją niekompetencję mogą wyrządzić szkody bardziej rozległe, mniej oczywiste do oszacowania, a przez to trwalsze. Dlatego prawo obywatelstwa zyskuje dzisiaj opinia, że ewaluator powinien przyjąć zobiektywizowany zestaw kryteriów, aby rzetelnie ustalić, w jakim stopniu dany obiekt odpowiada tym kryteriom.

W dobie pojawiania się procedur oceniania jakości edukacji religijnej – choć jest to sfera trudna do jednoznacznej weryfikacji – wszystkie zainteresowane strony tego procesu powinny zaakceptować fakt, że wszelkie sądy wartościujące w obszarze edukacji religijnej, będące rezultatem ewaluacji, nie są równoznaczne z dyrektywami. Ewaluator nie jest władny kierować czymś postępowaniem, szczególnie w obszarze, który dotyczy kontrowersyjnej klau-

---

⁹ Por. M. Z a j ą c. *Ewaluacja w nauczaniu religii*. Lublin 2013 s. 160.

¹⁰ Tamże s. 195.

zuli sumienia¹¹. Rzeczywisty proces ewaluacyjny jest bardzo skomplikowany, dlatego – zdaniem Ernesta R. House – przyjmuje się, że postępowanie ewaluacyjne jest raczej procesem, którym administruje dialektyczna relacja między abstrakcyjnymi zasadami i konkretnymi ilustracjami, niż prostym wnioskowaniem opartym na kryteriach. Dobry ewaluator musi już obecnie posiadać zdolność do oceny, która jest nie tylko prawdziwa i wiarygodnie uzasadniona, ale musi być nade wszystko sprawiedliwa, wolna od interpersonalnych relacji, powinna także odpowiadać normom przewidzianym w procedurach podejmowania decyzji w interesie publicznym¹².

W kolonizowanym przez ewaluację świecie nadzoru dydaktycznego, umiejętności osobowe potrzebne do prowadzenia ewaluacji są różnorakie. Do najwyższej cenionych zalicza się: pisanie projektu; precyzyjne określenie celów ewaluacji; wybór projektu i technik zbierania danych; dobór, zorganizowanie i współpraca w zespole badawczym; przeprowadzenie wywiadów; konstruowanie kwestionariusza i posługiwanie się nim; obserwacja; posługiwanie się założonymi systemami informacji; analiza danych; pisanie raportów, formułowanie rekomendacji; zapewnienie spożytkowania wyników; wrażliwość na kontekst polityczny. Proste wyliczenie kompetencji takiej osoby pokazuje, jak wielu ludzi nigdy takich referencji nie zdobędzie¹³.

Jeśli w działalności ewaluatora zabraknie takich dyspozycji, pojawiają się natychmiast niepożądane rodzaje ewaluacji, które zawsze szkodzą procedurom oceny religijnej działalności edukacyjnej. Najpierw może pojawić się ewaluacja tandetna, polegająca na szybkim zbieraniu nieistotnych danych i opatrzeniu ich zawsze pozytywną interpretacją. Kończy się ona niezbyt odkrywczymi uwagami typu: „uwzględnić”, „rozwijać”, „kształcić”, „wdrażyć”, po których z reguły nie ma żadnego postępu w edukacji religijnej. Może wystąpić także ewaluacja masywna, polegająca na pełnym wykorzystaniu sieci administracyjnej programu i technologii informacyjnej, a minimalnym wykorzystaniu metodologii badań naukowych. Wtedy na raport składa się wiele grubych tomów dokumentacji, które są przekładane z miejsca na miejsce bez oddziaływania na badaną spo-

---

¹¹ Por. K. S t r ó z y Ń s k i. *Uczciwość w ewaluacji czy sedno*. „Dyrektor Szkoły” 3:2011 s. 75.

¹² Zob. więcej: E. R. H o u s e. *Demokratyzacja ewaluacji*. W: *Ewaluacja w edukacji*. Red. L. Korporowicz. Warszawa 1997 s. 225-243.

¹³ Por. M. O s i Ń s k a. *Jak przekonać Radę Pedagogiczną do prowadzenia ewaluacji wewnętrznej – manifest do nauczycieli!* [online] [dostęp 2013-05-29]. Dostępny w Internecie: <http://www.npdirektorzy.pl/data/documents/3/223/223.pdf>.

łeczność. Łączy się z nią ostrożny komentarz autorów, którzy wierzą, że zebrane dane mówią same za siebie i trzeba je tylko przedstawić. Destrukcyjna jest także ewaluacja towarzyska, oparta na kontaktach osobistych między stronami tego procesu. Wszystko kończą deklaracje pokojowych intencji, wzajemne poznawanie się i przełamywanie lodów między stronami. Ostateczny raport powstaje z dużym opóźnieniem, na podstawie gotowych materiałów i niezbyt wnikliwych spostrzeżeń. Podkreśla się w nich zasługi kierownictwa i zespołu, a niedociągnięcia przypisuje się trudnościom obiektywnym¹⁴. Jest to realne zagrożenie dla procesu edukacji religijnej w szkole, który potrzebuje jasnych diagnoz aktualnego stanu i mądrych wskazań na przyszłość.

3. EWALUACJA EDUKACYJNA A NAUCZANIE RELIGII

Najcenniejsze zasoby pozytywnej energii potrafią wyzwolić w sobie tacy ludzie, którzy są zaangażowani w swój zawodowy rozwój z własnej woli. Ujmując rzecz od strony psychologicznej można stwierdzić, że absolutnie inne mechanizmy są uruchamiane, gdy nauczyciel otrzymuje zadanie zleczone z zewnątrz, a zupełnie inaczej zachowuje się wtedy, gdy realizowane zadanie wykreowane jest przez niego samego¹⁵. Nauczyciele religii muszą odczuć, że w szkołach nie są już społeczeństwem ślepego losu, które wykreowała nowa polityka wyznaniowa demokratycznego państwa, lecz stają się jako nauczyciele religii społeczeństwem wyboru, które może zdecydować o swoim losie, rozwoju zawodowym, horyzontach myślowych oraz zakresie ewaluacji¹⁶.

Nauczyciele religii muszą otrzymać taką propozycję ewaluacyjną, którą zinterpretują jako szansę integralnego rozwoju. Dobrze prowadzona procedura oceny efektów edukacji religijnej pozwoli sukcesom i porażkom w nauczaniu religii przypisać określone przyczyny. Na początku XXI wieku, powołując się na pojęcie „atrybucji”, w myśl którego słuszne jest przypisywanie sukcesowi przyczyn innych niż porażce. Ujmując sprawę bardziej precyzyjnie mówi się „o atrybucji sukcesu jako wyniku predyspozycji stałych, a porażki – niesta-

---

¹⁴ Niemierko. *Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki*. Warszawa 2007 s. 373.

¹⁵ Por. Fronckiewicz, Kołodziej ska. *Nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły, placówki oświatowej* s. 9.

¹⁶ Zob. J. Mariński. *Oczekiwania od Kościoła w świetle przemian społeczno-politycznych w Polsce*. W: *Wiarygodność Kościoła wobec przemian w Polsce*. Red. M. Rusecki. Pelplin–Lublin 1994 s. 118.

łych (warunków). Daje to inspirację i motywację do podejmowania kolejnych działań, ponieważ łatwiej zmienić warunki niż stałe cechy człowieka”¹⁷. W przypadku nauczyciela religii jest to informacja fundamentalna i trudna do przecenienia. Korzystając z tej procedury w rozwiązywaniu dylematów edukacyjnych nie będzie musiał zmieniać swoich cech osobowych, nastawienia do życia, przyjętego systemu wartości, ale będzie czuł się w obowiązku zadbać o zmianę warunków, w których ten proces się faktycznie dokonuje.

W nauczaniu religii, które w obecnych czasach często wiąże się z widmem nieprzewidywalnej porażki, trudne do przecenienia są także przemyślenia prof. Jere Brophy (1940-2009, który w publikacji mówiącej o sztuce motywowania nauczycieli, a poprzez nich także uczniów – przekazał cenne uwagi w analizowanym temacie. W jego opinii w działaniach ewaluacyjnych trzeba zaakceptować także sprawę ewentualnej porażki. Nawet najlepsze intencje i starania nauczyciela nie mogą jej zupełnie wykluczyć. Jednak właśnie w tym tkwi jej pedagogiczna zaleta. „Zamiast «wzoru zwycięzcy, który od ręki załatwia sprawy» dostarcza się uczniom «wzoru człowieka zaradnego», który w trudzie przewycięża błędy, by w końcu osiągnąć sukces”¹⁸. W nauczaniu religii największą porażką jest rzeczywistość grzechu, która nieustannie towarzyszy uczniowi do końca życia. Jeśli działania ewaluacyjne dostarczą wzoru człowieka zaradnego, który będzie przewyciężał takie błędy i osiągnie sukces, mierzony życiem zgodnym z zasadami wyznawanej wiary, ewaluacja edukacyjna w nauczaniu religii osiągnie najwyższe wyniki¹⁹.

Obecnie wszystkie podmioty zaangażowane w edukację szkolną rozpoczęły spotkania szkoleniowe osób, które chciały zgłębiać jej tajniki i techniczne meandry. Byłoby rzeczą co najmniej niezrozumiałą, gdyby osoby związane z nauczaniem religii wyłączyły się z tego procesu. Wydaje się, że powinno się to dokonać w trzech płaszczyznach. Najpierw potrzebne będzie ostateczne wyjaśnienie wszelkich kwestii terminologicznych związanych z ewaluacją, aby nauczycieli religii głębiej wprowadzić w analizowaną problematykę. Następnie należy sprecyzować cele, podstawowe zadania i dziedziny ewaluacji edukacyjnej w nauczaniu religii, aby później prześledzić etapy, formy i sposoby realizowania ewaluacji edukacyjnej w nauczaniu religii i ocenianiu jej efektów²⁰.

---

¹⁷ K. S t r ó ż y ń s k i. *Ewaluacja oświatowa. Badanie czy zadanie*. „Dyrektor Szkoły” 10:2011 s. 23.

¹⁸ J. B r o p h y. *Motywowanie uczniów do nauki*. Warszawa 2007 s. 94.

¹⁹ Por. tamże.

²⁰ Por. H. S i m o n s. *Specyfika i rozwój studiów ewaluacyjnych*. W: *Ewaluacja w edukacji* s. 35.

Nie wolno zapominać, że nauczyciele religii mają w tym obszarze wiele braków i przeoczeń, wynikających z nieobecności w środowisku szkolnym. Tak naprawdę wrócili oni do struktur pałaczków oświatowych po transformacji ustrojowej w 1989 roku²¹. Jednak przydzielenie nauczaniu religii statusu przedmiotu fakultatywnego nie ułatwiło większej integracji tej grupy nauczycieli ze środowiskiem szkolnym. Nauczyciele religii nie są powoływani przez MEN do żadnych zespołów eksperckich, nie mają możliwości pełnienia funkcji wychowawcy klasy, rekrutacja ich potencjalnych wychowanków odbywa się na podstawie deklaracji składanych przez rodziców lub przez pełnoletnich uczniów. To pokazuje, że ich umocowanie w strukturach szkół i pałaczków jest inne niż nauczycieli pozostałych przedmiotów²².

Trzeba też otwarcie potwierdzić, że również obecnie można zaobserwować widome znaki politycznej walki z nauczaniem religii w szkołach. Dąży się do przesunięcia religii po głównych lekcjach w szkole, a w konsekwencji do groźby jej wyeliminowania z publicznych placówek oświatowych²³. To skutkuje tym, że nauczyciele religii czują się niepewnie i z rezerwą reagują na administracyjne propozycje szkoły, szczególnie tak znaczące jak ewaluacja, której efekty nie będą odraczane i mogą wpływać na ich zawodowe losy.

Ponadtrzydziestoletnia nieobecność nauczycieli religii w strukturach pałaczków oświatowych spowodowała także mniejszą wrażliwość na administracyjny rytm życia szkoły. Poza tym kwestie merytoryczne nauczania religii zostały wyjęte spod nadzoru pedagogicznego szkoły na mocy bilateralnych ustaleń Konferencji Episkopatu Polski i rządu RP. Nauczyciele religii dopiero obecnie uświadamiają sobie, że dotąd poruszali się w obrębie granic wytyczonych przez prawodawcę kościelnego. Jeśli mają odnaleźć się w dzisiejszej rzeczywistości oświatowej, muszą wydostać się na bezdroża, na nieznane wcześniej obszary aktywności szkoły, wśród których oprócz spraw religijnych pojawia się ewaluacja i zajmuje doniosłe miejsce²⁴.

---

²¹ L. B o g a c z - R a j d a. *Kontrowersje prasowe wokół powrotu katechezy do szkoły*. Kraków 1994 s. 10.

²² Por. Z a j ą c. *Ewaluacja w nauczaniu religii* s. 168.

²³ W styczniu 2012 r. zostało opublikowane *Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej w sprawie ramowych planów nauczania w szkołach publicznych*. [on-line] [dostęp: 25.01.2012]. Dostępny w Internecie: <http://www.men.gov.pl>

²⁴ L. J. T r e s e. *W co wierzymy. Podstawy wiary i życia chrześcijańskiego*. Tłum. W. Krawczyk. Kraków 2007 s. 25.

4. W DUCHU WIERNOŚCI KOŚCIOŁOWI

Nie znaczy to jednak, że przechodząc pod specjalną kuratelę nadzoru pedagogicznego szkoły nauczyciele religii i ich praca nie podlegają już nadzorowi strony kościelnej. Ze wszystkich funkcji kierowniczych kontrola wyników działania jest najszerzej znana i należy do nadrzędnych zagadnień strategii duszpasterskiej Kościoła. W wyniku kontroli inspirowanej przez Kościół katolicki, kierujący ingeruje w zachowania podmiotów działających z jego inicjatywy w placówkach oświatowych zgodnie z obowiązującym prawem, ocenia rezultaty tych działań, a także wyciąga wnioski dotyczące przyszłej sytuacji kontrolowanego²⁵. W społecznym odczuciu kontrola wiąże się nierozzerwalnie z określonymi sankcjami i karami, a jej rozpoczęcie bywa nastawione na wykrycie nieprawidłowości w działaniu kontrolowanych osób. Na szczęście w obszarze duszpasterskim coraz mniej zwolenników mają koncepcje wiązania kontroli z działaniami represyjnymi. Obecnie podkreśla się raczej aspekt ukierunkowania samodzielnej pracy kontrolowanej osoby lub wspólnoty²⁶.

Nie ulega wątpliwości, że nauczanie religii w szkole pozostanie zawsze w łączności z rzeczywistością wiary, która uznaje, że w aktualnej, widzialnej i niekiedy grzesznej postaci Kościoła urzeczywistnia się Boże dzieło zbawienia. Owa zróżnicowana społecznie rzeczywistość potrzebuje wciąż oczyszczenia oraz uwrażliwienia na Chrystusa i Jego naukę. Wizytacja kanoniczna realizowana cyklicznie, która wiąże się ze wzmożoną aktywnością wśród nauczających religii, nie może jednak odwrócić uwagi od tego, co najważniejsze w ewaluacji edukacyjnej²⁷.

Wydaje się, że celem procedury oceny efektów w nauczaniu religii powinno być poszukiwanie niedostatków, braków, uchybień, porażek zamiast polewanie na jak najwyższe oceny i tworzenie rejestru sukcesów²⁸. Realizowana przez stronę kościelną praktyka wizytacji kanonicznej spełnia pewne funkcje,

---

²⁵ M. M a j e w s k i. *Pedagogiczno-dydaktyczne wartości katechezy integralnej*. Kraków 1995 s. 136.

²⁶ Konferencja Episkopatu Polski. *Dyrektorium katechetyczne Kościoła katolickiego w Polsce*. Kraków 2001 nr 152.

²⁷ Por. „Katechizacja w szkole domaga się oczywiście uzupełnienia o wymiar parafialny duszpasterstwa dzieci i młodzieży. Zdają sobie sprawę z trudności, jakie napotyka ten rodzaj katechezy, niemniej jednak trzeba znaleźć jakieś rozwiązanie, by dzieci i młodzież nie traktowały nauki religii jedynie jako jednego z przedmiotów nauczanych w szkole, ale by mogły czerpać siłę także z bezpośredniego kontaktu z Bogiem w liturgii i sakramentach świętych. J a n P a w e ł II. *Program dla Kościoła w Polsce*. Kraków 1998 s. 35.

²⁸ Zob. S t r ó ż y ń s k i. *Ewaluacja oświatowa* s. 23.

które można wpisać w strategię ewaluacji. Jest to jednak najczęściej próba wykazania znaczących osiągnięć, doniosłych sukcesów a nie faktyczna wieloaspektowa diagnoza sprawy nauczania religii w szkołach. Klemens Stróżyński słusznie radzi nauczycielom „by w wypadku owych porażek i braków wskazać ich usuwalne przyczyny, np. strategię przyjęte w szkole (w tym organizację pracy) bądź niesłuszne założenia organizacyjne lub pedagogiczne (np. że wysokie wymagania sprzyjają podnoszeniu poziomu kształcenia)”²⁹. Taka strategia poszukiwania porażek i zaradzania im nie będzie budzić sprzeciwu środowisk kościelnych pod warunkiem, że ewaluacja oświatowa w nauczaniu religii nie będzie postrzegana jako wykonywanie zadania, lecz jako działalność badawcza i diagnostyczna.

Jeśli chodzi o zadania i dziedziny ewaluacji edukacyjnej w nauczaniu religii, to trzeba w środowisku nauczycieli religii podkreślać, że ewaluacja jest zbieraniem informacji o warunkach, przebiegu i wynikach procesu dydaktycznego. Celem takiego działania jest jego ulepszenie lub podjęcie decyzji o dalszym stosowaniu. Informacja o działalności dydaktycznej jest używana za pomocą kryteriów logicznych i badań empirycznych³⁰. Logiczne kryteria ewaluacji nauczycielskich systemów kształcenia obejmują: oceny jasności sformułowania danego systemu; oceny zasadności, kompletności i spójności szczegółowych rozwiązań w ramach systemu; oceny związku tych rozwiązań z ogólnymi celami danego typu szkoły; porównania danego systemu z innymi systemami. Metodami ewaluacji są tu analizy dokumentów i opinie ekspertów zewnętrznych (wizytatorów nauki religii), których – gdy mają stosowne kompetencje merytoryczne i formalne – można nazwać *ewaluatorami*. Natomiast w roli eksperta wewnętrznego, to jest ewaluatora własnego systemu kształcenia, występuje każdy nauczyciel religii³¹.

Prezentując nauczycielom religii etapy, formy i sposoby realizowania ewaluacji edukacyjnej w nauczaniu religii należy z naciskiem potwierdzać, że jednym z elementów efektywności takiego działania i czynnikiem warunkującym postęp nauczania religii (katechezy) jest krytyczna refleksja. Jej celem jest diagnoza stanu oraz programowanie przyszłościowe. Nauczyciel religii nie może pozostać na ocenie stanu zaistniałego. Krytyczna analiza ma służyć przyszłości, a wyniesione doświadczenia muszą być wykorzystane w aspekcie

---

²⁹ Tamże.

³⁰ B. Niemierko. *Pomiar wyników kształcenia*. Warszawa 1999 s. 24.

³¹ Por. tamże.

przyszłości. Krytyczna refleksja winna obejmować poszczególną jednostkę katechetyczną oraz roczny bilans pracy³².

W takim działaniu preferowana jest przede wszystkim *polekcyjna refleksja katechetyczna*. Winna być ona próbą odpowiedzi na pytania: co należy poprawić lub czego unikać w przyszłości? Nauczyciel musi postawić sobie pytania: na ile przekaz wywołał rezonans w uczniach lub co spowodowało jego brak? Czy prawda została wystarczająco jasno przybliżona? Czy lekcja nie była prowadzona zbyt intelektualistycznie? Co sprawiło uczniom trudności? Co utrudniło lub ułatwiło kontakt z uczniami? Co szczególnie pobudziło aktywność uczniów? Jakie pozostały pytania otwarte i co należy pogłębić w przyszłości?

Niezbędna jest także *końcowa refleksja katechetyczna*. Koniec roku szkolnego stanowi doskonałą okazję do zbilansowania osiągnięć pedagogiczno-duszpasterskich. Refleksja winna podjąć następujące zagadnienia: stopień zrealizowania celów programowych danego roku katechetycznego; stopień podjęcia i zrealizowania celów katechezy: nauczania, wychowania, wtajemniczenia; w jakim układzie i w jakich proporcjach te elementy były obecne; postawa katechety jako nauczyciela, wychowawcy, świadka; przygotowanie katechety do lekcji; stopień zaktywizowania katechizowanych; zintegrowanie lekcji religii w szkole z duszpasterstwem parafialnym; kontakt z rodzicami katechizowanych.

Aktualne pozostanie zawsze pytanie: Jak przekonać nauczycieli religii do uczestnictwa w procesie poznawania zasad ewaluacji i prowadzenia ewaluacji wewnętrznej i zmotywować ich, by poddawali się procedurze oceny ewaluacyjnej? Niewątpliwie trzeba szukać sprawdzonych procedur, które przyniosły zamierzone efekty. Jeśli ma to być rzeczywiście merytoryczna refleksja, która będzie prowadzi do prawdziwego rozwoju, to musi być zaplanowana, zorganizowana i oceniona według zasad, które zostały wypracowane dla ewaluacji tego typu na całym świecie³³.

Należy zaczynać wszelkie działania od właściwej motywacji, ponieważ ewaluacja wewnętrzna to nie tylko wymóg prawa oświatowego, ale przede wszystkim szansa na zobiektywizowany rozwój nauczycieli religii oraz szko-

---

³² Por P. S z t o m p k a. *Wymagania ewaluacyjne. Respektowane są normy społeczne*. „Dyrektor Szkoły” 2:2011 s. 17.

³³ Zob. M. O s i ń s k a. *Jak przekonać Radę Pedagogiczną do prowadzenia ewaluacji wewnętrznej – manifest do nauczycieli!* [online] [dostęp: 2013-05-29]. Dostępny w Internecie: <http://www.npdirektorzy.pl/data/documents/3/223/223.pdf>.

ły, gdzie jest ona realizowana. Można ją potraktować jako kolejne obciążenie nauczyciela, ale należy wykazać, że jest to raczej zaproszenie do podjęcia dbałości o osobisty rozwój katechety, aby stawał się profesjonalnym ogniwem funkcjonowania nowoczesnej placówki oświatowej³⁴. Trudno przypuszczać, że nauczyciel religii samodzielnie i z własnej inicjatywy podejmie takie strategiczne działania, które obarczone są pewnym ryzykiem zawodowym. Natomiast zaproszony do współpracy i zachęcony dobrym instrumentarium badawczym zobaczy w takim działaniu prawdziwą szansę zawodowego rozwoju.

Dalszą płaszczyzną motywacyjną może być perspektywa historyczna i presja szybko upływającego czasu³⁵. Studium nad ewaluacją jest jeszcze w fazie rozwoju, a praktyka ewaluacji w naszym kraju zagościła stosunkowo późno. Znawczyni *Systemu Ewaluacji Oświaty* Małgorzata Osińska słusznie przekonuje, że nie tylko inne państwa, ale także inne instytucje w Polsce przyjęły nastawienie ewaluacyjne i badają już z powodzeniem efektywność swojej pracy, „reflektują nad własnymi działaniami, aby je kontynuować, modyfikować, zmieniać w sposób świadomy, profesjonalny, a nie intuicyjny”³⁶. Moc tej argumentacji powinna obudzić ewaluacyjny zapał wśród nauczycieli religii, ponieważ opóźnienie ich działań jest bardziej znaczące ze względu na zawiłą historię polskiej edukacji, a wybory pedagogiczne, pozbawione wsparcia raportów ewaluacyjnych, często pozostają więcej niż intuicyjne. Jeżeli uda się wytworzyć w nauczycielu religii dyspozycję, że on sam chce zbadać wartość i profesjonalizm zawodowy swoich poczynań, będzie to oddziaływanie więcej niż doniosłe w słusznej sprawie.

Aby przekonać do uczestnictwa w procesie ewaluacji należy także przypominać, że wraz z odpowiedzialnością za własne czyny każdy nauczyciel, a w szczególności nauczyciel religii, musi być świadom tego, że istnieje realna możliwość rozliczenia go zarówno z pracy dobrej, jak i z pracy złej. Według zasady, że przykład idzie z góry, każdy uczeń musi zobaczyć, że osoby najważniejsze w szkole są tu godnym wzorem do naśladowania, ponieważ uczą się nowych rzeczy i modernizują swoje działanie³⁷.

---

³⁴ Por. tamże.

³⁵ Por. H. S i m o n s. *Specyfika i rozwój studiów ewaluacyjnych*. W: *Ewaluacja w edukacji*. Red. L. Korporowicz. Warszawa 1997 s. 21.

³⁶ O s i ń s k a. *Jak przekonać Radę Pedagogiczną* s. 1.

³⁷ Por. M. S c h u m a n n. *Etos pracy urzędnika*. [online] [dostęp: 2013-04-29]. Dostępny w Internecie: <http://www.prawo-pracy.pl/felieton-16.html>.

*

W trakcie procedury oceny szkolnej edukacji religijnej oraz całego procesu kształcenia religijnego odnosimy się do zadania bardzo skomplikowanego, często niejasnego oraz trudnego do interpretacji i zbilansowania. Z pewnością pewne części tej procedury nigdy nie będą budzić kontrowersji, jak np. zespołowy charakter działań ewaluacyjnych. Jednak inne cechy ewaluacyjnego wyniku mogą powodować zróżnicowane emocje zainteresowanych stron. Dlatego należy zalecić wyeliminowanie tendencji „życzeniowych”, intuicyjnych, ideologicznych i politycznych. Wtedy rozróżnienie między przeprowadzonym badaniem a wykonanym zadaniem będzie prawdziwie służyć fundamentalnym założeniom edukacji religijnej w szkole.

BIBLIOGRAFIA

- B r y d a G., J e l o n e k M., W o r e k B.: Jak skonstruować dobre narzędzie do ewaluacji jakości zajęć dydaktycznych? Refleksje praktyczne. W: Ewaluacja jakości dydaktyki w szkolnictwie wyższym. Metody/Narzędzia/Dobre praktyki. Red. W. Przybylski, S. Rudnicki, A. Szwed. Kraków: Wydawnictwo WSE 2010 s. 51-76.
- Ewaluacja w edukacji. Red. L. Korporowicz. Warszawa: Oficyna Naukowa 1997.
- Ewaluacja w nadzorze pedagogicznym. Autonomia. Red. G. Mazurkiewicz. Kraków: Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego 2010.
- Ewaluacja w szkole. Wybór tekstów. Red. H. Mizerek. Olsztyn: Wydawnictwo MG 1997.
- F r a c k i e w i c z B., S t e f a n i a k A.: Ewaluacja w szkole/placówce. Jak opracować koncepcję pracy? Praktyczne rozwiązania. Fraszka Edukacyjna. Warszawa 2011.
- F r a c k i e w i c z B., K o ł o d z i e j s k a J.: Nadzór pedagogiczny dyrektora szkoły, placówki oświatowej. Rozwiązania praktyczne. Fraszka Edukacyjna. Warszawa 2011.
- F r a c k i e w i c z B., S t e f a n i a k A.: Ewaluacja w szkole. Praktyczne rozwiązania. Fraszka Edukacyjna. Warszawa 2010.
- K o r p o r o w i c z L.: Ewaluacja zorientowana na rozwój. „Dyrektor Szkoły” 10:2010 s. 11-16.
- M i z e r e k H.: Po co szkole ewaluacja. „Problemy Wczesnej Edukacji” 2009 nr 1 s. 35-45.

- N i e m i e r k o B.: Kształcenie szkolne. Podręcznik skutecznej dydaktyki. Warszawa: Wydawnictwo Akademickie i Profesjonalne 2007.
- Polskie Towarzystwo Ewaluacyjne. Ewaluacja – kwestie ogólne. Warszawa: Oficyna Naukowa 2005.
- Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 23 grudnia 2008 r. w sprawie podstawy programowej wychowania przedszkolnego oraz kształcenia ogólnego w poszczególnych typach szkół. Dz. U. z 2009 r. Nr 4 poz. 17.
- S t r ó ż y ń s k i K.: Praktyka ewaluacji w szkole. Poradnik dyrektora. Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2011.
- S t r ó ż y ń s k i K.: Prowadzenie ewaluacji w ramach nadzoru pedagogicznego. Poradnik dyrektora szkoły. Warszawa: Wolters Kluwer Polska 2010.
- Z a j ą c M.: Ewaluacja w nauczaniu religii. Lublin: Wydawnictwo KUL 2013.
- Z e l l m a A.: Planowanie dydaktyczne w szkolnym nauczaniu religii. W: Dydaktyka katechezy. Cz. 2. Red. J. Stala. Tarnów: Wydawnictwo Biblos 2004 s. 16-106.

SZKOLNA EDUKACJA RELIGIJNA A PROCEDURA OCENY JEJ EFEKTÓW

S t r e s z c z e n i e

W aktualnej rzeczywistości edukacyjnej konieczne są informacje dotyczące procedury oceny efektów szkolnej edukacji religijnej. Nazywana jest ona fachowo ewaluacją. Istotą nowego typu postępowania jest obecnie odejście od zwyczajowego nadzoru pedagogicznego jako działalności diagnostyczno-oceniającej na rzecz działania mającego na celu ocenę efektów aktywności edukacyjnej w szkole. Ewaluacja ma swoje strategiczne cele oraz rozbudowane narzędzia badawcze, także w ramach wyznaniowej lekcji religii. Wiązą się z nią ważne zagadnienia etyczne, które czynią z niej działanie wiarygodne w ocenie systemu kształcenia religijnego oraz nauczycieli religii w nim zaangażowanych. Kluczowe znaczenie posiada zagadnienie możliwości wykorzystania nowej procedury ewaluacyjnej w nauczaniu religii. Nauczyciele religii powinni przekonać się do korzystania z możliwości badawczych ewaluacji w celu interpretowania informacji dotyczących edukacji religijnej w szkole z intencją jej udoskonalania.

Słowa kluczowe: edukacja religijna, procedura oceny, ewaluacja, ewaluator, nadzór pedagogiczny.